

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 25.05.2023
Kabul Tarihi : 20.06.2023



HERODOTOS VE PERSLERDE HÜKÜMET ŞEKİLLERİ

HERODOTOS AND FORMS OF GOVERNMENT IN THE PERSIANS

Abdullah KIRAN¹

Özet: Farklı hükümet veya yönetim biçimleri deyince hepimizin aklına ilk gelen, Antik Yunan şehir devletleridir. Atina'nın demokrasinin beşiği olduğunu, halk yönetimi anlamında ilk doğrudan demokrasi uygulamalarının burada yaşandığını biliyoruz. Çoğumuz, farklı hükümet şekilleri hakkındaki ilk sistematik bilgi ve açıklamaları Platon ve Aristoteles ile başlatırız; hatta Aristoteles'in sınıflandırmasını günümüz için de temel olarak kabul ederiz. Ancak tarih biliminin babası sayılan Herodotos'un "Herodot Tarihi" olarak bilinen eserinde, farklı hükümet şekillerine yönelik ilk sistematik sınıflandırmanın Medler ile Persler arasındaki iktidar mücadelesinden sonra yapıldığına işaret eder. Bu makalede, farklı hükümet şekilleri üzerine tartışmaların önce Persler 'de mi yoksa Yunanlılar arasında mı yaşandığı sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar kelimeler: Herodotos, Medler, Persler, Hükümet Şekilleri, Yönetim

HERODOTOS AND FORMS OF GOVERNMENT IN THE PERSIANS²

Summary: When we think of different forms of government or administration, ancient Greek city-states are the first thing that comes to our mind. We know that Athens is the cradle of democracy and that the first direct democracy practices in terms of public administration were experienced there. Most of us start with Plato and Aristotle the first systematic information and explanations about the different forms of government, and we even accept Aristotle's classification as the basis for today. However, in the work known as the "History of Herodotus," Herodotus, whom considered the father of historical science,

¹ Prof. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, email: a.kiran@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9136-7665>

² Bu makale, daha önce Serbestiyet sitesinde yayınlanmış olan "Perslerde Hükümet Şekli Tartışmaları" adlı yazının gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

points out that the first systematic classification of different forms of government was made after the power struggle between the Medes and the Persians. In this article, an answer will be sought to the question of whether the debates on different forms of government were first experienced by the Persians or among the Greeks.

Key Words: Herodotos, Medes, Persians, Governments, Administration

Giriş: Medler ve Persler, iki eski İranî halktır. Bunlar akraba kabile gruplarıdır. Med kabilelerin anayurdu, Mada veya Mad kuzeydedir; bugünkü Azerbaycan'ı, İran Kürdistanı'nı ve batı Taberistan'ı kapsar. Pers kabilelerin anayurdu Persis, bugünkü İran'ın güneybatısında, Basra körfezi kıyısındadır. İlk önce Med kabileleri birleşip bir konfederasyon oluşturur; bu temelde İÖ 678-549 arasının Med İmparatorluğu yükselir. Kabile konfederasyonlarında, genellikle bir kabileler hiyerarşisi söz konusudur. Ancak bu yapı, her an değişip altüst olabilir. Med Krallığı ve sonra Med İmparatorluğu içindeki Pers kabileleri uzun süre vasallık konumundadır. Kendi aralarında evlenirler, evlât edinirler. İÖ 553'te, son Med imparatoru Astyages'in ana tarafından torunu olan Pers kralı Kyros (Büyük Kyros veya Koreş, Kurus) ayaklanarak İÖ 550'de zafere ulaşır ve Ahemenid hanedanını kurar. Yeni Pers İmparatorluğu'nda bu sefer Medler tabiiyet (vasallık) konumuna düşer. Ancak Kürtlerin ataları olarak bilinen Medler, nüfuzlarını büyük ölçüde korurlar. Birçok Med soylusu, general, bürokrat veya satrap (eyalet valisi) olarak bu sefer Perslere hizmet vermeyi sürdürür. Bu durum, Ruhban sınıfında yer alan rahipler için daha fazla geçerli olacaktır.

Kambyses'in Mısır Seferi ve Tahtın Medlere Geçişi

Hanedanın ve imparatorluğun kurucusu Kyros, önce Anadolu'ya girer. Lidya Krallığına saldırır ve yener. Başkent Sardes'i ele geçirir ama Kral Kroisos'un hayatını bağışlar. Daha sonra Nabonidus'un Yeni Babil İmparatorluğu adı altında birleştirmiş olduğu Mezopotamya'ya yönelir ve İÖ 530'da Doğu'nun, diğer bir deyimle "eski dünya"nın simge ve efsane şehri Babil'i de zapt eder. Bir rivayete göre göçebe Massaget'lerle savaşırken ölmesinden sonra, oğlu II. Kambyses (Kambiz) tahta çıkar ve babasının yapamadığını yapar; Mısır'ı alıp Yunanlıların Şark âlemi olarak bildiği diyarların fethini tamamlar (Bettalli,2019:154-55). Mısır seferi uzun sürer. *Herodot Tarihi*'nde, "Kyros oğlu Kambyses Mısır'da abuk sabuk işlerle" oyalanırken Med kökenli iki kardeşin (Mag veya Magus şeklinde de yazılır), ona karşı ayaklanarak iktidarı ele geçirdiği anlatılır. Kambyses sefere çıkarken bu kardeşlerden birini kişisel malı ve mülkünü idare etmekle görevlendirmiştir. Kambyses'e yakın olan bu Mag'ın (Herodotos adını vermez)³ Smerdis adında bir kardeşi vardır. Adını bilmediğimiz Mag, kardeşi Smerdis'le birlikte saraya girer ve kardeşini "Kyros'un öbür oğlu, hükümdar Kambyses'in de kardeşi olan Smerdis" olarak tanıtır. Mag'ın planını bu şekilde kurmasının ardında, Kambyses'in sefere çıkmadan evvel Mag'ın kardeşiyle aynı adı taşıyan kendi kardeşi Smerdis'i öldürmüş olması yatar. Kambyses rüyasında kardeşi Smerdis'in tahtına oturduğunu görünce, çok güvendiği Prexaspes'i

³ Şemseddin Günaltay, bu Mag ve Med'in adının "Mata Zadeğâni Gomata" olduğunu yazar. Bkz. İran Tarihi,s.125

Smerdis'i öldürmek üzere Susa'ya yollar. Prexaspes de Kambyses'in emrini yerine getirir. Ancak, bu cinayet henüz duyulmamıştır. Kambyses yokken sarayı el geçiren Mag, bu fırsattan istifade kardeşi Smerdis'i Kyros'un öbür oğlu gibi tanıtip onu tahta oturtmak suretiyle iktidarını meşrulaştırmaya kalkar (Herodotos, 1991:162-63).

Tahtı Medler'den geri alma çabaları

Bunu duyan II. Kambyses, Persleri etrafına toplar; ağlayıp sızlayarak öğütler verir. "Tahtın Medlere geçmesine izin vermeyin, eğer hileyle ele geçirirlerse siz de hileye başvurun, eğer zorla alırlarsa siz de zorla ordularınızla onların elinden alın" der. Kambyses bu sözleri sarf ettiğinde, bir müddet önce kangren olmuş ve artık son günlerini yaşamaktadır. Zaten bir müddet sonra etleri çürür ve ölür⁴. Yedi yıl beş ay saltanat süren II. Kambyses'nin yerine geçecek ne erkek ne de kız çocuğu vardır (Herodot Tarihi, 1991:164). Lâkin sözleri Persleri harekete geçirmek için yeterli olacaktır. Pers soylularından Pharnaspes'in oğlu Otanes, iktidarın tekrar Medler'den alınmasına öncülük eder. Kızlarından birinin Kambyses ile evli olması nedeniyle Otanes saraydan daha kolay haber almaktadır. İktidarı ele geçiren Mag, Kambyses'in bütün kadınlarını kendi haremine almıştır. Otanes, kızından Mag yatağında uyurken kulaklarının yerinde olup olmadığını kontrol etmesini ister. Zira Kambyses henüz iktidarda iken Mag (rahip) Smerdis'in bir nedenle kulaklarını kestirmiştir. Eğer Smerdis'in kulakları yerinde değilse o zaman tahtta oturan Kambyses'in kardeşi Smerdis değil Mag Smerdis'tir. Yani olay bir kurgu ve düzmedir. Mag Smerdis'in haremde yer alan Otanes'in kızı fırsatını bulup Smerdis'in kulaklarının olmadığını babasına iletir.

Bunun üzerine Otanes, güvendiği Pers soylularını toplayarak saraya karşı bir darbe planlar. Yanına İntaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines ve Hydarnes ile babası İran'da satraplık yapmış olan Hystaspes oğlu Dareios'u alır. Bu yedi kişi, aralarında bağlılık yemini edip gizli bir örgüt kurarlar. Tasarlanan plana göre bu örgüt, uygun bir zamanda saraya saldıracak ve tahtı Medyalı Maglardan kurtaracaktır. Plan işler, saraya saldırılır, iki Mag'ın kafası kesilir ve ülkede Mag kıyımı başlar. Persler, sarayın Medlerden geri alındığı o günü, her yıl "Mag Kıyımı" diye kutlar (Herodotos,1991:169). Şemseddin Günaltay, daha önce Medlerin köleleri konumunda olan Perslerin, iktidarı ele geçirdikten sonra efendi statüsüne geçtiğini söyleyerek şöyle yazar: " Artık köle Persler efendi olmuş, asil ve hâkim Medler ise tabi kavim durumuna düşmüşlerdi" (Günaltay, 1987:125).

Herodotos Perslere hayran mıydı?

Olaylar soğuyup ortalık yatıştıktan sonra, Mag'lara karşı başkaldırmış olanlar bir araya gelerek nasıl bir hükümet şekli oluşturulacağını tartışmaya başlar. Tartışmanın özüne, içeriği ve derinliğine bakıldığında, insanda sanki konuşmalar İÖ 6. yüzyılda değil de 20.

⁴ Herodotos, Kambyses öldüğünde, İranlılar dışında, bütün Asya uluslarının onun yasını tuttuğunu yazar. Bkz. Herodotos, Herodot Tarihi, s.165

yüzyılda yapılmış gibi bir izlenim uyandırıyor. Nitekim Herodotos da (çok sonradan ve kim bilir kaçınıcı elden dinlediğı) diyalogları aktarmaya çalışırken "... ki şüphesiz kimi Yunanlılar inanmazlar, ama öbürleri ne kadar doğru ise bunlar da hiç olmazsa o kadar doğrudur" diye bir açıklama yapmak ihtiyacını duyar (Herodot Tarihi:169).

Herodotos'un İÖ. 484 – 425 arasında yaşadığı kabul edilir. Bu dönem, (Medler ve Persler farklı olduğu halde) Yunanlıların *Medoi* (Medler) diye söz ettiği Perslerin,⁵ yüzölçümü yaklaşık 3 milyon kilometre karelik topraklara egemen olduğu bir dönemdir. Bu büyüklükte bir araziye önce İskender zapt edecek, benzer bir büyüklüğe Roma ancak yüzyıllar sonra ulaşabilecektir. Pers İmparatorluğu, tarihçiler tarafından, imparatorlukların nicel ve nitel gelişme sürecinde, ya çok önemli bir sıçrama ya da hattâ "ilk gerçek imparatorluk" kabul edilir. II. Kambyses'in yerine tahta oturan Dareios (Darius veya Dara; İÖ. 521-486) döneminde, imparatorluğun aşırı büyümesi karşısında her şeyin merkezden yönetilemeyeceği anlaşıldığından, kimi yetkiler merkezden çevreye aktarılır. Böylece imparatorluk toprakları, saraya ve payitahta bağlı, fakat aynı zamanda kendi içinde kapsamlı özerkliğe sahip 20 satraplığa (valiliğe) bölünür. Herodotos ülkenin ne şekilde satraplıklara bölündüğünü şu şekilde anlatır: "...sonra ülkeyi kendilerinin satraplık dedikleri 20 hükümete ayırdı, hepsinin başına birisini koydu, uyruğunda bulunanları ırklarına göre bölüp ayırarak her birine vergiler saldı. Bu ayırımı yaparken kimi zaman komşu olanları birleştirdiği gibi kimi zaman da sınır komşusunu atlayıp daha uzakta kalan bir ulusu şu ya da bu ırka böldüğü oluyordu" (Herodot Tarihi:169). Şemseddin Günaltay, satraplıklara ayrılan ülkede "Medaya ikinci derecede, Elam ise üçüncü derecede birer satraplık oldular" diye yazar (Günaltay, 1987:124).

İmparatorluğun askeri gücünün, merkez ile çeperi birbirine bağlayan kraliyet yollarının, dâhiyane posta – iletişim sisteminin ve elbette oldukça planlı idari ve mali düzeninin Herodotos'ta hayranlık uyandırmış olması doğaldır. Zira Yunanlıların üç beş

⁵ Yunanlılar, neredeyse Büyük İskender'in (İÖ 356-323) seferlerine kadar, Persleri Medler olarak tanıır. Thukidides'in Peloponez Savaşı adlı eserinde, Pers- Yunan savaşları için " Medler ile Hellenlerin" savaşları ifadesi geçer. Thucydites'e (MÖ. 460-400) göre Maraton Savaşı, Medler ve Atinalılar arasında yaşandı. Bkz. Thucydites, History of Peloponnesian War, s. 19. Yunanlılar daha sonra genellikle "Med-Pers" kavramını kullanır. Tevrat'ta da "Med- Pers" kavramı kullanılmaktadır. Ancak Persler iktidarı Medler'den aldıktan sonra da, Kardukların (Medler- Kürtler) Perslere itaat etmediği, Pers ordularının Kardukya'ya giremediğini Ksenophon'dan öğreniyoruz. Ksenophon, Perler ve Karduklar arasındaki mücadeleden şöyle söz etmektedir: "...Kuzey'de dağlar aşılmca Kardukhlar ülkesine varıldığını bildirdiler. Bu halkın dağlarda oturduklarını, çok savaşı olduklarını ve Krala bağımlı bulunmadıklarını söylüyorlardı. Hatta eskiden Kralın gönderdiği yüz yirmi bin kişilik bir ordunun onların ülkesine girdiğini, ama geriye bir tek kişiyi bile dönmediğini söylemektedirler. Bununla birlikte Kardukhlar, ovayı yöneten satrapla barış halindeymişler, iki ülke arasında ilişkiler varmış. Bkz. Anabasis, s. 108-109. Ksenophon, Kardukh'ların Yunanlıların başına getirdiğini Perslerin getirmediğini belirtir ve şöyle yazar: "...Çünkü Kardukh ülkesini aştıkları yedi gün boyunca, tek bir gün bile savaşsız geçmemiştii ve başlarına gelen felaketler, Kral ile Tissaphernes'in yüzünden gelenlerin tümünden fazlaydı," age. s.119

şehir-devletini bir araya getiremediği bir çağda Persler, koca bir imparatorluk kurmuş; günümüzdeki federal devletlerin ve özerk taşra yönetimlerinin de temellerini atmıştır.

Persler ile Yunanlılar arasındaki ilk ilişkiler, Herodotos'un doğumundan 50- 60 yıl önce, İÖ 546 yılı civarında başlar. İÖ 499'da batı Anadolu'da, İyonya'daki Yunan *polis*'leri (şehirleri), Miletos tiranyken tahttan çekilen ve demokrasi ilân eden Aristagoras örneğini ve önderliğini izleyerek, Perslerce atanmış kendi tiranlarını devirip Pers hâkimiyetine karşı ayaklanır. Başlangıçta Perslere karşı önemli başarılar elde eder, hattâ imparatorluğun bölgedeki en önemli taşra payitahtı Sardis'i bile ateşe verirler (İÖ 498). Ancak daha sonra bu ittifak gevşer ve karşı taarruza geçen Persler İÖ 494'te Miletos'u ele geçirip yerle bir eder. Sonra sıra, İyonya şehirlerinin yardım çağrısına karşılık veren iki Yunan *polis*'ini, Atina ve Eretriya'yı cezalandırmaya gelir. İÖ 492'de I. (Büyük) Dareios'un komutanlarından Mardonius Yunanistan'ın kuzeyini ele geçirir. İki yıl sonra, İÖ 490'da ise bir filo ve taşıdığı ordu Ege adalarını tek tek zapt ederek ilerler. Eğriboz adasındaki Eretriya'yı da kuşatıp alır ve halkını tamamen köleleştirir. Fakat Atina'ya yaklaşık 40 km uzaklıktaki Marathon mevkiinde ağır bir yenilgiye uğrar. Atina ağır piyadesi, Pers hafif piyadesini süvari korumasından yoksunken yakalar ve hezimetle uğratar. Atinalılar sadece 192 kayıp verirken, Perslerin kaybı 6400'ü bulur (Bettalli:160). Daha sonra Dareios ölür ve Marathon'un intikamını alma girişimi I. Serkes'e (Serhas) kalır. Fakat İÖ 480 yılındaki ikinci Pers seferinde, ya da ikinci Pers-Yunan savaşında, bu sefer Atina ve Sparta önderliğinde birleşebilen Yunan şehir-devletleri güçlü bir direniş gösterir. Termopil yenilgisinin ardından, Atina filosunun Salamis Boğazında Pers filosunu imha etmesi sonucu Serkes'in ordusu denizden korunma ve ikmal olanaklarından yoksun kalıp geri çekilir. Bir yıl sonra, İÖ 479 ilkbaharındaki Plateia muharebesini de Yunanlılar kazanır. Sonraki otuz yılın daha ufak çaplı çatışmaları ve gelgitleri, İÖ 449'da Atinalılar ile Persler arasında imzalanan barış antlaşmasıyla geçici olarak noktalanır (Bettalli:163,166).

Kimi zaman yenilmelerine karşın, Perslerin Yunan şehir-devletleri üzerindeki etkisi Büyük İskender dönemine kadar giderek artar. İÖ 386'da Yunanlılar arasında imzalanan "Kral Barışı" antlaşmasında, "Kral Artaserhas (...) uygun görmektedir" gibi çok yukarıdan, Yunanlılar için hiç de hoş olmayan bir ifade kullanılır. Kısacası Herodotos'ta bir "Pers hayranlığı" olsa dahi Persler, Yunanlılar nazarında düşmandır, hatta ilk akla gelen düşmanları Perslerdir. Yunanlılar Perslere ideolojik önyargılarla yaklaşır; onları barbar, akılcılık yoksunu, lükse düşkün, sinsî ve korkak diye nitelerler. (Bettalli:167). Bu yaklaşım, bir bakıma yüzyıllar sonra şekillenecek olan Batı-merkezci bakış açısının İlkçağdaki başlangıcı şeklinde değerlendirilebilir.

Yunanlıların Persler hakkındaki olanca önyargılarına karşın, Herodotos, Mag'ları devirip tahtı geri alan karşı-darbeciler arasındaki yönetim tartışmalarını bambaşka bir şekilde anlatır. Yedi darbeci soyluyu bir araya getiren Herodotos, içlerinden üçünü konuşturur. İlk sözü isyanı başlatan Otanes'in aldığını ve Pers halkının kendi kendisini yönetmesini önerdiğini söyler. Herodotos'a göre Otanes şu savları ileri sürmüştür:

“Ben, diyordu, içimizden birini ayırıp başa geçirmeyi doğru bulmuyorum; bu ne hoş bir şeydir, ne de bir kurtuluş yoludur. Kambyses’in çılgınlığı ve küstahlığı nerelere kadar götürdüğünü biliyorsunuz; Mag’ların saygısızlıklarını da denediniz. **Bir kimseye hiçbir hesap verme külfetine katlanmadan dilediğini yapmak imkânını veren monarşide sürekli bir denge kurulabilir mi? Bu kadar gücü, kuvveti dünyanın en akli başında adamına verseniz, o bile sapıtır** ⁶. Kendini beğenmişlik uğursuz bir şeydir; eldeki güç onu besler ve haset insanoğluna daha doğduğu andan pençesini geçirir. **Bu iki kusur insanı canavar haline getirir**; cinayetlerin yarısı kendini beğenmişlikten, öbür yarısı hasetten gelir. Ama ne? **Diyeceksiniz ki bir tiran kimseyi kıskanmaz, çünkü onun her şeyi vardır**. Oysa tam tersine, haset ve tiranlık iç içedir ve yurttaşın zararına işler; iyi insanları kıskanmaları için onların sadece var olmaları bile yeter; kentlerde kötülerden başkasını sevmez; iftira onun katında iyi bir şeydir. Ama en büyük tutarsızlık şuradadır: Saygı gösterirsiniz, daha çoğunu ister; daha çoğunu gösterirsiniz, bu sefer de dalkavuk der. Daha acısını, daha kötüsünü de söyleyeyim: Atalardan kalma görenekleri bozar, kadınların ırzına geçer, hüküm olmadan adam öldürür⁷. Buna karşılık halk iradesi, en başta adı güzel, isonomi, yasalar karşısında eşitlik. İkincisi, hükümdarın aşırılıkları bunda yok; yöneticiler kura ile seçilir; yöneticiler sorumluluk taşır; her karar kamuya dayanır. Benim önerim bu, monarşiyi bırakalım halk yönetimine geçelim; zira her iyilik halk yığınlarındandır” (Herodot Tarihi:170).

Yukarıdaki anlatım ve birazdan Herodotos tarafından diğer şahıslar ağızından verilecek diğer anlatımların da, büyük bir olasılıkla Herodotos’a ait olduğunu kabul etmek gerekir. Zira monarşi, tiranlık, yurttaş(lık), isonomi, halk yönetimi gibi kavramlar, İÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Pers soylularından ziyade, İÖ 5. Yüzyıl Atina’sında konuşulan konulardır. Bütün bu kavramların Yunancadan türeme oldukları ve Yunan şehir-devletlerine özgü olduklarını göz önünde bulundurulmalıdır. Kısacası bu terimlerin ne Farsçada ne de Pers siyasi düşüncesinde karşılıkları mevcut değildir. Padişahlık veya krallık gibi rejimler Mezopotamya, Mısır ve hatta Asya medeniyetlerinde de bulunmaktadır, ancak “demokrasi”, Michael Mann’ın da belirttiği gibi Yunanlıların büyük bir buluş ve başarısıdır(Mann, 1986:211)

Herodotos’tan hemen sonra, neredeyse çağdaşı olarak kabul etmemiz gereken Thucydides (MÖ, 460-400) de Pelopones Savaşı adlı eserinde, farklı hükümet şekilleri üzerine, kısa da olsa kimi belirlemelerde bulunur⁸. Thucydides’e göre en eski hükümet şekli

⁶ Platon’a göre de, adaletsizlik yapmadan tek başına yönetecek hiç bir insan yoktur. Yöneticiler, görevlerini kusursuzca yapan erdemli kişiler tarafından denetlenmelidir. Eğer yöneticileri denetleyecek kişiler onlardan daha erdemli ise, ülke gelişir ve mutlu olur. Buna karşılık yöneticilerin denetlenmesi usulüne göre yapılmazsa, devletin tüm yapısını bir arada tutan adalet ilkesi yıkılır. Adalet ilkesi zedelendiğinde yönetim birimleri birbirinden kopar, devletin bütünlüğü yok olur ve kısa sürede yıkıma götüren ayaklanmalar baş gösterir (Yasalar: 460).

⁷ Otenes’in “tiranlık” rejimi için söylediklerinin tamamı ve daha fazlasını Hannah Arendt 20. Yy.da ortaya çıkan “totaliter” rejimler için söyler. H. Arendt’e göre “terör kurumu” totaliter rejimlerin doğasından kaynaklanır ve rejim değişmediği sürece devam eder. Bkz. Hannah Arendt, The Origins of Totalitarianism, s.37

⁸ Pelopones Savaşı, MÖ 431-404 yılları arasında Yunan şehir devletleri Atina ve Sparta arasında yaşanmıştır. Sekiz kitaptan oluşan Pelopones Savaşı’nın son kısmının, MÖ 410 yılında, savaşın son bulmasından altı yıl önce yazıldı kabul edilmektedir.

irsiyet veya miras yoluyla geçen krallıktır (Thucydides,1972: 17). Ancak Yunanlıların gücü artıp, servet edinmek ön plana çıkınca, devletin gelirleri arttı ve neredeyse her tarafta tiranlıklar ortaya çıktı. Thucydides'e göre demokrasi de tüm halk (demos) devlet yönetiminde söz hakkı iken, oligarşide, sadece zengin bir kesim, mülkiyetin (devletin) koruculuğunu üstlenir. Oligarşide geniş kitlelerin çıkarları dikkate alınmadığı için, oligarşi büyük ve kalabalık şehirler için uygun değil(Thucydides, 1972:339).

Aristokrasi konusunda pek fazla açıklamalarda bulunmayan Thucydides, Pelopones Savaşı sırasında Atina'da Arkhon (en yüksek devlet yöneticisi) olan Xanthippus oğlu Pericles'in "mezarlıktaki söylevi" üzerinden, "demokrasi" konusunda günümüze ışık tutan açıklamalarda bulunur. Pericles, tarihe mal olmuş bu ünlü cenaze merasimi söylevinde şöyle konuşur⁹: "Anayasamız komşu devletlerin yasalarından kopya edilmemiştir; bizler, bizleri kopya edenler açısından daha çok model olmuşuz. Yönetimimiz, bir kesimden ziyade çoğunluğun lehinedir. Bu nedenle demokrasi olarak bilinir. Yasalara baktığımızda; yasalarımız, herkesin farklılıklarına rağmen herkes için eşit adalet sağlar. Sosyal statü olmazsa (muhtemelen kölelikten söz ediyor, AK) kamu hayatında yükselme, sahip olunan kapasitenin saygınlığına bağlıdır. Değerler sınıfsal bakış açısıyla ele alınmadığı gibi yoksulluk da kısıtlayıcı olmaz. Eğer bir insan devlete hizmet edebilecekse, şartlarının belirsizliği nedeniyle engellenemez. Hükümette sahip olduğumuz özgürlükler, sıradan hayatımıza kadar uzamaktadırlar. Burada, birbirimizi gözetlemekten uzak durarak, komşularımız kızdıracak veya hoşlarına gitmeyecek şeylerden sakınarak, hatta saldırı olarak değerlendirilebilecek incitici bir bakışı görmezlikten gelip, müspet bir cezaya zorlamadan katlandık. Ama özel ilişkilerimizdeki bütün bu kolaylıklar, vatandaş olarak bizleri kanunsuz yapmaz"(Thucydides, 1972:102).

Antik Yunan'da farklı hüküm şekilleri ile ilgili sınıflandırma ve eleştiriler genellikle Platon (İÖ 428-347) ve Aristoteles (İÖ 384-322) ile ele alınır. Aristoteles, MÖ. 4. Yüzyılda, dönemin mevcut 158 Yunan site devletini analiz ederek, farklı hükümet şekilleri sınıflandırması yapar. Aristoteles tarafından yapılmış olan sınıflandırma, yaklaşık 2500 yıl boyunca egemen bir düşünce olarak kabul görmüştür. Ona göre farklı hükümet şekilleri, iki soru esas alınarak çeşitli kategorilere ayrılabilir. Birinci soruda "**kim yönetir?**" diye sorulurken, ikinci soru, "**yönetimden kim istifade eder**" şeklinde formüle edilir. Aristoteles'e göre, hükümet tek bir kimsenin, küçük bir grubun veya çoğunluğun elinde olabilir. Her farklı hükümet etme eyleminde, ya bütün topluluğun çıkarları esas alınır, ya da yöneticilerin bencil çıkarları her bir şeyin üzerinde görülür (Heywood,2006:35).

⁹ Pericles bu tarihi konuşmasını savaşın birinci yılında, yani MÖ. 431 yapmıştır. Kendisi de savaşa katılarak, Atina ordularına komutanlık yapan 10 generalden biridir. Bkz. Peloponez Savaşı, s.91

Tablo:1 Aristoteles'e Göre 6 Farklı Hükümet Şekli

Tek kişi Yönetimi	Monarşi	Tiranlık
Azınlık Yönetimi	Aristokrasi	Oligarşi
Çoğunluk Yönetimi	Polity	Demokrasi

Kaynak: A. Kıran, Tarihin Efendileri, Nas Yayınları, s.306

Aristoteles'e göre Monarşi, Aristokrasi ve Polity (Anayasal Yönetim) gibi hükümet şekillerinde birey, küçük gruplar ve kitlelerin; kısacası herkesin çıkarları gözetilerek yönetilir. Buna karşılık tiranlık, oligarşi ve demokrasi; bozulmuş, dejenere olmuş ve özlerinden sapmış hükümet şekilleridir. Tiranlıkta tek bir kişinin, Oligarşi de belli bir zümrenin ve demokrasi de de ayak takımı çoğunluğun çıkarları esas alınır. Aristoteles'e göre, "Sapmalar ise şunlardır: Krallıktan tiranlığa, aristokrasiden oligarşiye ve anayasal yönetimden demokrasiye sapmalar. Tiranlıkta amaç tek bir yöneticinin çıkarıdır, oligarşide zenginlerin çıkarı, demokraside ise fakirlerin çıkarı söz konusudur" (Politika, 2017:99). Bu dejenere olmuş yönetimler arasında en berbat olanı, vatandaşları köle statüsüne indirgeyen tiranlıktır. Zira, "tiranlık devletin tek bir kişinin keyfiyetiyle yönetilmesidir (Politika, 2017:99).

Ancak Herodotos'un Perslere mal etmeye çalıştığı bu görüşleri, kendi düşünceleri olarak kabul ettiğimizde, o zaman Herodotos'un farklı hükümet şekillerine yönelik sınıflandırmasının, Palton ve Aristoteles'ten daha eski olduğunu da kabul etmek durumundayız. Hatta Palton ve Aristoteles'in, sınıflandırma ve analizlerinde Herodotos'tan etkilenmiş olmaları doğaldır. Bu durumda, bir hükümet şeklinin zamanla dejenere olabileceği düşüncesini ilk ortaya atmış olan kişinin Platon değil, Herodotos olduğunu söylemeliyiz.

Ancak bu metodolojik itiraz bir yana bir monarşiyi yukarıdaki satırlardan daha özlü, daha mükemmel bir şekilde anlatmak kolay değil. Otnes (ya da Otnes'in ağzından Herodotos), yukarıdaki sözlerle sadece monarşinin yapısını, tek kişilik yönetimin nasıl dejenere olabileceğini mükemmel bir şekilde sergilemekle yetinmiyor; insan doğası üzerine de nefis bir analiz sunuyor. Thomas Hobbes'un (1588-1679), insan doğasına ilişkin belirlemelerinin neredeyse aynısı, 21 yüzyıl önceden yukarıdaki satırlarda veriliyor. Hobbes, kıskançlık, bencillik ve çekememezliği insan doğası üzerinden açıklayarak *homo homini lupus* (insan insanın kurdudur) diyordu. Hobbes'e göre devletin olmadığı doğa durumunda her kes her kese karşı savaş halindeydi ve böyle bir durumda adaletsizlikten de söz edilemezdi (Hobbes:98).

19. yüzyılın ikinci yarısının ünlü liberal düşünürü, 1895'te Cambridge Üniversitesi'nde Regius Modern Tarih Kürsüsü'ne atanacak olan Lord Acton (1834-1902), 1887'de yazdığı bir mektupta “güç yozlaştırır; mutlak güç mutlak surette yozlaştırır” gözleminde bulunuyordu (Kyriacou,2020:78). Herodotos'un Otanos'u “bu kadar gücü, kuvveti dünyanın en akli başında adamına verseniz, o bile sapıtır” sözleriyle, Acton'dan da 25 yüzyıl önceden günümüze köprü kuruyor ve “mutlak güç” eleştirisinin temellerini atıyordu.

Antik Yunan'da iyi bir hükümet şeklinin dejenere olup kötüye sarması meselesine ilk el atan, Platon'dur (İÖ 428-347). Farklı hükümet şekillerini, adalete olan uzaklık ve yakınlıkları üzerinde açıklayan Platon, şüphesiz pek demokrat biri sayılmaz. “En iyilerin yönetimi” diye adlandırdığı Aristokrasiyi tepeye yerleştirir¹⁰. Platon'a göre Aristokrasiden sonra, adaletten ziyade şan ve şerefe önem veren Timokrasi, ondan da sonra varlıklı bir kesimin iktidarı elinde bulundurduğu Oligarşi gelir¹¹. Oligarşiden sonra, kitlelerin iktidarı olarak değerlendirdiği Demokrasi var. Ancak Platon'a göre demokraside özgürlüklerin istismar edilmesi anarşiye yol açar. Platon farklı hükümet şekilleri ıskalasında en alta Tiranlığı yerleştirir. Zira tiranlık, demokraside özgürlüklerin istismar edilmesi neticesinde ortaya çıkan “anarşik” düzenden kurtulma arayışından, güçlü bir lider bulma ihtiyacından doğmuştur((Wanlass, 1956: 58) ¹². Platon'a göre her düzen değişikliği veya hükümet şeklinin değişikliği, devlet memuriyetlerini üstlenmiş olan yurttaşlar arasında bir ikiliğin ortaya çıkmasıyla başlar. Devlette farklı memuriyetler üstlenmiş olan yurttaşlarda arasında ortaya çıkan bölünme, zamanla düzen değişikliğine yol açar. Yönetenler ve yönetim sınıfının farklı kademelerinde yer alanlar birlik olduğu sürece, devlette, farklı hükümet şekillerine yol açan bir dönüşüm mümkün olmaz(Platon, 2005: 193). Öte yandan, Platon mutluluk veya mutlu etme açısından da farklı hükümet şekillerini şöyle bir sıraya koyar: Krallık (Monarşi), timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık (Platon,2005: 220).

Platon'un tiranlığa yönelik fikirlerinin şekillenmesinde, Siracusa tiranının sarayında yaşarken karşılaştıklarının önemli bir rolü olacaktır. Bir süre Siracusa tiranı ile aynı çatı altında yaşayan Platon, tiranın aile içi yaşayışı ve tebaasına yönelik davranışlarını yakından gözleme fırsatı elde etmiştir. Siracusa deneyimi Platon'a, kendi yurdundaki demokrasi ile Sicilya'daki tiranlığı karşılaştırma fırsatı verecektir. Platon Sicilya'daki Siracusa kentini üç kez ziyaret etmiş ve birinci ziyaretinde, Siracusa Tiranı Dionysius (Dionysios) II tarafından köle olarak satılmasından sonra¹³, üçüncü ziyaretini de 26 yıl sonra gerçekleştirmiştir.

¹⁰ Platon'a göre devlet, “birden fazla yönetici tarafından idare edilirse aristokrasidir.” Aristokraside iyi ve adil bir yönetim söz konusudur. En iyi devlet biçiminin bir krallık ya da aristokrasi yönetimine dayanır. Bkz. Devlet, s.123

¹¹ Platon oligarşiyi, kişinin maddi varlığını (zenginliğini) ölçü alan, zenginlerin egemen olduğu, yoksulların ise güçsüz olup, iktidara katılmadığı bir düzen şeklinde tanımlar. Maddi varlığı tespit edilmiş miktara ulaşamayan kimseler oligarşide resmi görevlere (memuriyetlere) getirilmezler! Bkz.s.196,197

¹² Abdullah Kıran, Tarihın Efendileri (Nas Yayınları, 2020), s.297.

¹³ Diogenes Laertius, köle olarak satılan Platon'un başına konulan fidyenin 20 Attica Minae'sı olduğunu yazar. Diogenes Laertius, iii.19-21; Aktaran: Wanlass, s.49

Platon; bir tiranlık yönetiminde siyasi faaliyetin olamayacağını, Sicilya'daki deneyim ile öğrenecektir. Ona göre tiranlık, haksızlık ve adaletsizliğin en uç noktasıdır. Başkalarının malına hile ve zorbalıkla el koymaya kalkan tiran, bu malın kişilere, devlete veya tapınaklara ait olup olmadığına bakmaz; bir kısmına değil tümüne birden el koyar (Platon, 2005: 47). Platon demokrasinin oligarşiden türediğini ve tiranlığın da demokrasiden çıktığını düşünür. Demokraside özgürlüğe yönelik duyumsuzluk ve öteki bütün görevlerin ihmali, sonunda tiranlığa yol açar; tiranlık demokrasi içinde doğup gelişir (Platon, 2005:206, 212). Tiran iktidarını sürdürmek istiyorsa, bütün dost ve düşmanlarını bertaraf etmek zorundadır (Platon, 2005:210). Zira tiranlık ruhuna sahip olan birinin hakiki dostu olmaz; onlar her zaman bir başkasının ya efendisi ya da kölesidirler (Platon, 2005:216).

Platon kadar seçkin olmayan Aristoteles (İÖ 384-322) altı farklı hükümet şeklinden söz eder. Bunlardan üçü aslı biçimlerdir: Monarşi, Aristokrazi ve Halk Yönetimi. Diğer üçü ise bunların dejenere olmuş türevleridir: Sırasıyla Tiranlık, Oligarşi ve Demokrasi (Kıran, 2020:305). Aristo Monarşinin özünden koparak Tiranlığa, Aristokrasinin Oligarşiye, Halk Yönetiminin ise Demokrasiye doğru everilmesini âdeta doğal bir döngü şeklinde anlatırken, ondan 150 yıl önce Otanes (veya Herodotos) Monarşinin bir müddet sonra Tiranlığa dönüşmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir.

Aristoteles, Monarşi ve Tiranlığı Yunan toplumu deneyimi üzerinde açıklamaya çalışırken, daha çok Doğu toplumlarına özgü olan "krallığı" farklı değerlendirir. Farklı krallık rejimlerinde söz eden Aristoteles, krallığı "doğru ve sapmamış yöntemlerden biri" olarak değerlendirir. Farklı krallık rejimleri arasında en muteber olanı "anayasal krallıktır." Aristoteles'e göre anayasal krallık en güzel şekliyle, Yunan şehir devletlerinden Lakedaimonia' da görülür. Zira "orada kralların yetkileri sınırlıdır, ancak başkomutan oldukları zaman en büyük güç kendilerindedir." Savaş olmadığı zamanlarda Lakedaimonia' da kralın kimseyi öldürme hakkı yoktur. Ayrıca babadan kalma veya seçimle gelinen krallık türleri de mevcuttur. Aristoteles'e göre Yunan olmayan, başka toplumlarda görülen krallık, babadan oğula geçmesine rağmen daha çok tiranlığa benzer. Aristoteles şöyle devam eder: "Ancak bu yönetim şekli efendi-köle ilişkisine benzer. Barbarlar doğaları gereği Yunanlılara göre daha fazla köleliğe meyillidirler, bu nedenle bu yönetim şekline ses çıkarmazlar. Yönetim şekilleri her ne kadar tiranlık olarak isimlendirilse de yasal olmaları, babadan oğula geçmeleri sayesinde devamlılık söz konusu olur. Tiranlıkla aralarındaki fark şudur, bu yöneticilerin yönetimleri kral korumaları tarafından yapılır, tiran korumaları tarafından değil. Kral korumaları silahlı vatandaşlardır, tiran korumaları ise ücretli yabancı askerlerdir. Kral yasalara uygun şekilde kendilerini yönetmesini isteyen vatandaşları yönetirken, tiran yönetilmek istemeyen insanları yönetir. Bundan dolayı kral vatandaşlarını korur, tiran ise kendisini vatandaşlarından korur (Politika, 2017: 114-115).

Herodotos'un Persler tahayyülüne dönersek; Otanes'in konuşmasından sonra bu kez Megabyzos söz alarak (en iyi seçkinlerin yönetimi anlamında) Oligarşiyi önerir: "Tiranlık için Otanes'in dediklerine katılıyorum, diye başladı, ben de onun dediklerini derim; ama iktidarı halkın ellerine bırakmak öğüdüne gelince, en iyi olan bu değildir. Kendisinden hiçbir şey beklenmeyecek bir kalabalık; bundan daha budala, daha küstah bir şey olmaz. Bir tiranın küstahlığından kaçayım derken dizginsiz bir halkın küstahlığına teslim olmak, hiçbir zaman

kabul edilemez. Bir tiran bir şey yaptığı zaman ne yaptığını bilir, ama yığın onu bile bilmez; nereden bilsin? Kendisine bir şey öğretilmemiştir, hiçbir zaman da kendi kendine iyi bir şey öğrenemez; kışın coşturduğu sellere benzer, bilinçsiz atılımlarla her şeyin altını üstüne getirir. Halk iradesini Perslerin düşmanları için dileyelim ama biz kendimiz için iyi yetişmiş insanlardan bir kurul seçelim, devleti onlara emanet edelim; tabii aralarında biz de bulunacağız, en iyi kararlar en iyi onlardan çıkar” (Herodotos,1991:170).

Megabyzos’un “Halk iradesini Perslerin düşmanları için dileyelim” sözüyle Yunanlıları, daha doğrusu Atinalıları kastedip etmediğini bilmiyoruz. Ancak halk iktidarını yığınların iktidarıyla özdeşleştirilmesi, yığınları da kışın coşturduğu sellere benzetmesi tümüyle boş değildir. Yıllar önce bir Alman arkadaşşıma, “Almanlar gibi Kant’ı, Hegel’i, Marx’ı ve daha nice filozofları çıkarmış bir halk, nasıl oldu da Faşizme teslim oldu?” diye sorunca, “*sorma, bir rüzgâr çıktı, bir fırtınaya dönüşerek hepimizi önüne katarak götürdü*” demişti. Artık tarihi tecrübelerimizden biliyoruz ki, dünyada hiçbir şey galeyana gelmiş halk yığınlarından daha tehlikeli değildir, zira yığınların aklı yoktur. İktidar yığınlar teslim edilemez; bir Tiran ne yapmak istediğini bilir, ancak yığınlar bilemez. Kısacası, Megabyzos da Herodotos tarafından Oligarşiden yana gösterilmekle birlikte, aslında daha sonra Platon’un en iyi yönetim biçimi olarak savunacağı Aristokrasiden yanadır.

Herodotos’un Megabyzos’tan sonraki üçüncü konuşmacısı Dareios’tur. O da düşüncelerini şöyle açıklar: “Megabyzos’un halk iradesi için söyledikleri bence çok iyi söylenmiş sözlerdir, ama oligarşi için söyledikleri doğru şeyler değildir. Üç çeşit devlet alalım, hepsi kendi çeşitlerinin en iyisi olsun; halk idaresinin en iyisi, kusursuz bir oligarşi ve monarşinin en erdemlisi. Ben derim ki, bu üçünün en iyisi monarşidir. Çünkü en üstün düzeydeki bir hükümdarın erdeminden daha iyi bir şey gösterilemez. Kendisinde var saydığımız düşünme yetisiyle halk yararına daha iyi çalışır ve böylece alınacak kararlar bu kötü niyetlilere karşı daha iyi korunmuş olur. Oligarşide kamu yararına uygun sanılan bu insanlar kurulu hiç de öyle değildir, çoğunlukla doymak bilmeyen kişisel didişmelerle parçalanır; çünkü her biri öbüründen daha üstün olmak, kendi sözünü yürütmek ister, sonunda hepsi de birbirleriyle kanlı bıçaklı olur; düzen bozulur, arkasından ölüm gelir. Ölüm monarşiyi getirir, bu da onun en iyisi olduğunu gösterir. Öbür yandan, demokrasi yozlaşmayı doğurmasın olmaz; kamu için en büyük felâket olan bu yozlaşma, yozlaşmış yurttaşlar arasına düşmanlık sokmaz, tersine aralarında sağlam bir dostluk kurulmasına yol açar; çünkü devleti soymak için birbirinin desteğini gerekli görürler. Bu da birisinin çıkıp halkın başına geçmesine ve döndürülen dolapları durdurmasına kadar sürer gider. O zaman bu birisi halkın baş tacı olur ve hükümdarlığa getirilir. İşte monarşinin gözle görülür üstünlüğü burada da karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunları bir sözcükle özetlersek, bu özgürlük dediğimiz şey, bize ne kazandırmıştır? Kim verdi onu bize? Halk mı, Oligarşi mi, yoksa Monarşi mi? Ben şu düşüncedeyim ki, bizi bir insanın iktidarı kurtarmıştır, bu rejime bağlı kalalım ve — bunu bir yana bıraksak bile — atalarımızın geleneğidir, bozmayalım, çünkü o iyidir; çünkü onu bozarsak hiçbir şey elde edemeyiz (Herodot Tarihi, 1991:170).

Dareios'a göre hem demokraside hem de monarşide yolsuzluklar ve devletin soyulması kaçınılmazdır. İster demokrasi, ister kamu yararına uygun bir oligarşi olsun, her iki hükümet şeklinde de kişisel didişmeler yönetenleri mutlaka kanlı bıçaklı hallere sürükler. Düzen bozulunca kan dökülür ve sonunda tekrar monarşiye dönülür. Bu yüzden Dareios lider odaklı bir "kurtuluşu" esas alarak, ataların yönetimi olan monarşi ile devam etmenin daha uygun olacağını savunur.

Bu üç görüş enine boyuna tartışıldıktan sonra, monarşide karar kılınır ve devrimin şeflerinden birinin kral seçilmesi kabul edilir. Otanes ne emir vermek ne de emir almak istediğini ileri sürerek, kendisine ve soyundan gelenlere kimi ayrıcalıkların tanınması şartıyla yarıştan çekilir. Böylece kral geri kalan altı kişi arasında seçilecektir. Anlaşma gereği bu altı kişi atlarına binip kentin dışına çıkacak, güneş doğduktan sonra hangisinin atı önce kişnerse o kral olacaktır. Sonuçta atı hepsinden önce kişneyen Dareios tahta çıkar. Rivayete göre, Dareios'un becerikli seyisi ustaca bir manevrayla Dareios'un atının herkesten önce kişnemesini sağlamıştır¹⁴.

Sonuç

Herodotos, Pers İmparatorluğu'nun kurucusu, Büyük Kiros'un oğlu ve halefi II. Kambises'in ölümünden sonra, Persler arasından, nasıl bir hükümet şeklinin benimsenmesi gerektiği hususunda bir tartışma başladığını yazar. Kambises, MÖ. 530 yılında babası Kiros'un Doğu seferinde ölmesi üzerine tahta geçer ve 7 yıl kadar tahtta kaldıktan sonra, MÖ 522 yılında vefat eder. Kambises henüz Mısır seferinde iken, Med'li iki rahip kısa bir süreliğine de olsa tekrar iktidarı Persler'den geri alırlar. Ancak Kambises'in en büyük vasiyeti ve en önemli arzusu, ne pahasına olursa olsun, iktidarın Medlere bırakılmamasıdır. Onun yolunda giden Pers soyluları, iktidarı Medler'den geri aldıktan sonra, kendi aralarında farklı hükümet şekilleri üzerinde tartışmaya başlarlar.

Herodotos'a göre yapılan tartışmada, Pers soylularından Otanes "halk yönetimi demokrasiyi" savunurken, ondan sonra söz alan Megabyzos, en iyi seçkinlerin yönetimi anlamına gelen Oligarşiyi önerir. Megabyzos'da Otanes gibi Tiranlığa karşı çıkararak, bir tiranın küstahlığından kaçayım derken, iktidarın dizginsiz bir halkın küstahlığına teslim edilmemesi gerektiğini savunur. Megabyzos'tan sonraki üçüncü konuşmacı olarak Dareios (Darius) öne çıkar. Dareios Oligarşiye karşı çıkararak, böylesi bir yönetimde kamu yararının gözetilmediğini ve oligarşik bir hükümetin, çoğunlukla doymak bilmeyen kişisel

¹⁴ Herodotos, Dareios'un atının önce kişnemesini iki rivayete dayandırır. Birinci rivayete göre seyisi Oibares, Dareios'un atının çok arzuladığı bir kırsağı gece güzergâh üzerinde bir noktaya götürüp daha sonra da efendisinin atına dışının kokusunu aldırarak ertesi sabah kişnemesini sağlamıştır. İkinci rivayete göre Oibares eliyle genç kırsağın apış arasını okşayıp sonra Dareios'un atının burun deliklerine değdirmek suretiyle kişnetmeyi başarmıştır (Herodot Tarihi:172).

didişmelerle parçalanacağını söyler. Ayrıca Dareios, demokrasinin de kaçınılmaz olarak yozlaşmaya yol açacağını ileri sürerek, ata geleneği olan Monarşi ile yola devam etmenin daha isabetli olacağını söyler.

Her ne kadar Herodotos, demokrasi, tiranlık, oligarşi ve monarşi gibi farklı hükümet şekillerini Pers soylularının kendi aralarındaki tartışma üzerinde anlatmaya çalışsa da, bizler bu kavramların, Perslerden önce, antik Yunan şehir devletlerinde, özellikle Atina gibi merkezlerde konuşulup tartışıldığına inanmaktayız. Zira monarşi, tiranlık, oligarşi, demokrasi ve yurttaşlık yönetimi gibi kavramlar, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Pers soylularından ziyade, MÖ 5. Yüzyılın Atina'sında konuşulan konulardır. Bütün bu kavramların Yunancadan türeme oldukları ve Yunan şehir-devletlerine özgü olduklarını göz önünde bulundurulmalıdır. Kısacası bu terimlerin Ne Farsçada ne de Pers siyasi düşüncesinde karşılıkları mevcut değildir.

Başta Mezopotamya olmak üzere, eski Doğu medeniyetlerinde en yaygın hükümet şekli, Yunanlıların genellikle monarşi dediği krallık, padişahlık, sultanlık ve hakanlık uygulamaları biçimindedir. Herodotos'un, monarşi, tiranlık, oligarşi ve demokrasi gibi farklı hükümet şekillerini, Persler üzerinde açıklaması, kendisinin Med-Pers imparatorluğuna olan hayranlığından kaynaklanabilir.

Herodotos'un, farklı hükümet şekillerini Persler üzerinde açıklaması, onun Platon ve Aristoteles'ten önce, farklı hükümet şekilleri üzerinde görüş belirten tarihteki ilk düşünürlerden biri, belki de ilki olduğu gerçeğine işaret eder. Bu durumda, bir hükümet şeklinin yozlaşarak farklı bir hükümet şekline dönüştüğünü dile getiren ilk düşünürün, Platon veya Aristoteles değil, Herodotos olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Kaynakça:

Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism*, Penguin Books, 2007

Aristoteles, *Politika*(2017), Bütün Yapıtları-3, Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin, Say Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul

Bettalli, Marco, "Yunanlılar ve Doğu: Yunan Tarihinde Uzun Bir Bölüm"; *Antik Yunan*, ed. Umberto Eco , Alfa Yayınları. 3. Basım, Aralık 2019

Günaltay, Şemseddin(1987) *İran Tarihi*, I. Cilt, Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Herodotos(1991), *Herodot Tarihi*, Türkçesi: Mehmet Ökmen, Remzi Kitabevi, Üçüncü Baskı

Heywood, Andrey (2006) *Siyaset*, Editör: Buğra Kalkan, Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız vd., Liberte Yayınları

Kıran, Abdullah(2020) *Tarihin Efendileri*, Nas Yayınları

- Ksenophon (1998), Anabasis, Türkçesi: Tanju Gökçöl, İkinci Baskı
- Kyriacou, Andreas P.(2020), Inequality and Governance, Routledge, London and New York, 2020
- Lawrence, C. Wanlass (1956), Gettell's History of Political Thought, George Allen &Unwin Ltd. London
- Mann,Michael, The Sources of Social Power, A history of power from the beginning to A.D. 176 Vol. 1, Cambridge University Press, 1986
- Platon (2005), Devlet, Çev. Cenk Saraçoğlu- Veysel Atayman, Bordo Siyah
- Platon, Yasalar(2007), Türkçesi: Candan Şentuna - Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, Üçüncü Bası
- Thomas Hobbes(1965), Leviathan, Reprinted From the Edition of 1651, Oxford University Press,
- Thucydites (1972), History of The Pelopnesian War, Translated By Rex Warner, Penguin